

Het beslissend seizoen voor de christen-democratie

Minder dan twee politieke seizoenen resten de christen-democratie nog van de vraag of zij een medebepalende factor blijft in het Nederlandse staatkundige en maatschappelijke leven, danwel of zij geleidelijk gemarginaliseerd wordt. Een politieke beweging moet altijd vechten om te overleven. Wij nu harder dan ooit. 1995 was het jaar van de inhoud. Dit jaar moet het jaar van de uitstraling worden. Het politieke seizoen 1995/1996 werd met een enthousiaste en overtuigende Partijraad afgesloten. Daar ging inderdaad uitstraling vanuit. Het kostbare, waarschijnlijk beslissende seizoen voor ons moet de mobilisatie zijn rond vier projecten.

Het succes van paars

De markering van de christen-democratie is geen gemakkelijke opgave in het licht van de – tenminste schijnbaar – grote successen van paars. Een doordenderende economie bevrijdt de coalitie van de noodzaak van zeer ingrijpende bezuinigingen en heeft een eind gemaakt aan de frustrerende bijna maandelijkse snijrondes van vorige periodes. De instroom in de arbeidsongeschiktheid, in de ziektevoorzieningen en zelfs van asielzoekers loopt – soms drastisch – terug. Op het terrein van de infrastructuur worden in hoog tempo besluiten genomen, die even zoveel doorbraken betekenen voor de nieuwe landkaart van Neder-

land. Ingrijpende hervormingen in de verzorgingsstaat kunnen plaatsvinden zonder groot maatschappelijk protest, omdat de effecten daarvan – denk aan de kinderbijslag – pas op termijn zichtbaar zullen worden. Wat misschien, althans voor onze achterban, het belangrijkste is, is dat ook paars tegen de smalle marges van de politiek oploopt. Voortschrijdend inzicht en de taaie maatschappelijke realiteit verhinderen paars om de ooit groots geannonceerde maatregelen te nemen die juist onze achterban doen steigeren en mobiliseren: waarschijnlijk geen afschaffing van de voetoverheveling, 'second thoughts' bij de drastische uitkleding van de overleg-economie en zelfs van de publiekrechtelijke bedrijfsorganisatie, geen liberalisering van het soft drugsbeleid, geen snelle schrappen, formeel althans, van de strafbaarheid bij medewerking aan euthanasie.

Dat er ook veel, soms heel ernstige dingen misgaan brengt nog weinig brede schokken teweeg in het bewustzijn van de publieke opinie, omdat het filter van berichtgeving en opiniebeïnvloeding zoveel meer liet doorstromen bij christen-democratische verantwoordelijkheden. Denk aan het gestuntel rond Bosnië en het kennelijke onvermogen om greep op de zaken te krijgen, in de voorfase om de bondgenoten op één lijn te krijgen en in de nafase om de eigen positie scherp te definiëren. Dat alles kan dramatische gevolgen hebben

voor de bereidheid in de Nederlandse samenleving om zich blijvend internationaal te engageren en het kan een onverwachte terugval betekenen in een mentaliteit van disengagement en neutraliteit die we dachten ruim vijftig jaar geleden definitief achter ons te hebben gelaten. Maar de verantwoordelijkheid wordt zonder bewijsvoering gelegd bij de internationale gemeenschap. En wat is er overgebleven van die met zoveel trots uitgebazuinde liefdesrelatie met Parijs? Hoe zouden de commentaren op Lubbers zijn geweest als onder zijn verantwoordelijkheid de parlementaire destructie van een bijna twee decennia durend bestuurlijk vernieuwingsproces rondom Rotterdam had bedreigd en hij daarbij zo passief was gebleven als de huidige minister-president? De rekening ervan wordt betaald economisch, sociaal en bestuurlijk. Niet alleen door de Rotterdamse regio, maar vooral door die gemeentes en hun burgers buiten de Randstad die ook op samenwerking zijn aangewezen, maar voor wie nu alleen nog een perspectief van grootschalige annexatie opdoemt. En op dat terrein waar die economie dan toevallig niet goed floreert, dat van de land- en tuinbouw, blijkt paars geen andere tekstboeken voorhanden te hebben dan die van de vrije markt en het kapitalisme. Ondanks fraaie en ten dele aan het CDA-vocabulaire (het rapport 'Schakels tussen landbouw, milieu en natuur') ontleende termen als 'plattelandsvernieuwing' en 'dynamiek' zien we een – niet eens meer een sluipende – vernietiging van het kenmerkende familie- en gezinsbedrijf in deze sector. Hoe hoog de prijs van paars in de samenleving is, bleek uit de ongedachte hardheid waarmee de Algemene Nabestaandenwet door de Kamers werd geforceerd en de herziening van de

Ziektewet. Hoe hoog die prijs ook was blijkt uit de zes miljard gulden bezuinigingen cumulatief op de armen elders in de wereld. En hoe significantief is dan de lauwe reactie van opiniemakers, actiegroepen en een aantal publicisten. Dat had de christen-democratie eens moeten doen, zo de armsten laten betalen voor hun bezuinigingen, zo de verkiezingsbeloftes breken!

En zelden klinkt door wie de basis heeft gelegd voor dat relatief beter presteren van onze economie dan die van sommige buurlanden; wie de voorbereidingen heeft getroffen en de lasten heeft gedragen van de grote infrastructurele doorbraken waartegen nota bene partijen, die er nu medeverantwoordelijkheid voor dragen, in de verkiezingscampagne zwaar actie hebben gevoerd. Mag ook nog eens herinnerd worden aan discussies – en de nu te plukken vruchten – als bij de herziening van de arbeidsongeschiktheidswet en de eens zo omstreden aanscherping van de instroomregels voor asielzoekers.

Maar met zelfbeklag of op-de-borstklopperij word terugkeer niet verzekerd. Zelfs, wijst de parlementaire geschiedenis uit, is een alerte, scherpe oppositie zelden de basis voor een herwonnen vertrouwen. Hoe belangrijk zo'n oppositievoering ook is.

Wat kan dan die terugkeer wel bevorderen en verzekeren? Wat is de toekomstige plaats van de christen-democratie in een snel doorseculariserende maatschappij? Die vraag, die centrale kwestie, kon worden uitgesteld zolang de leiding van de christen-democratie in handen was van de populairste politicus sedert tijden, maar vooral van

iemand die een binding wist te bewerkstelligen met zeer uiteenlopende groeperingen in onze samenleving. Er is nog een pijnlijke les voor degenen die de oppositiebanken bezetten: populariteit en nationale bindingskracht wordt zelden vanuit die plaats bereikt, welke persoonlijkheid daar ook zit. Tegen dat tableau is daarom maar één antwoord dat de christen-democratie kan geven: het antwoord van de inhoud.

De waarde van verkiezingsprogramma's

In de televisiedemocratie lijkt dat het verkeerde antwoord. Dat is het ook voor die partijstrategen, die liever duidelijke inhoudelijke profileringen en antagonismen inruilen voor de gezamenlijke run naar het midden van het electoraat. Wat doet in zo'n politieke strijd er nog iets anders toe dan de persoonlijke factor?

Maar er zijn in de recente geschiedenis tenminste twee voorbeelden van doorbreking van dit patroon met een inhoudelijk offensief. In minder dan twee jaar na de Democratische presidentoverwinning kwamen de Republikeinen terug met een electorale aardverschuiving terwijl ze aangevuurd werden door een kandidaat die, om het op de meest voorzichtige manier te zeggen, toch weinig harten in de Verenigde Staten deed kloppen. Met een soms objectieve, maar desalniettemin inhoudelijke reactie op een te grote macht van de centrale regering, op de uitdijende bureaucratie en regelgeving, de lekken in de verzorgingsstaat werd de grootste politieke verandering in meer dan een halve eeuw bewerkstelligd. Het *'Contract with America'* gaf een analyse waarin – men kan het betreuren – vele burgers in Amerika zich herkenden,

waardoor zij het gevoel kregen dat hun stem nu echt de frustratie kon doorbreken en verandering kon bewerkstelligen. Verder: wie had Chirac, twee jaar geleden, tegenover de toenmalige populaire minister-president Balladur enige kans gegeven? Maar met een dubbel programma van nieuw perspectief voor het platteland – ja zeker, ook daar: 'een nieuw contract' met het rurale Frankrijk – en met perspectief op werk voor de jeugd in de steden kon ook hij uiteindelijk een meerderheid van de Franse kiezers voor zich winnen, zonder dat daarbij, om het eveneens voorzichtig te zeggen, zijn populariteit de doorslaggevende factor was.

De voorbeelden zijn aan te vullen. Als de tekenen niet bedriegen is de enorme instroom van leden naar Labour in het Verenigd Koninkrijk minder een uiting van op tijd op de *'band wagon'* van de macht willen springen dan wel van het herwonnen vertrouwen op basis van de inhoudelijke voorstellen die de huidige leiding doct.

Zeker, de voorbeelden hebben gemeen dat ze inspelen op zware onlustgevoelens van de burgers, in een politiek klimaat dat dikwijls door schandalen, affaires en het kopen van invloed wordt bepaald. Die gevoelens zijn in Nederland, gelukkig althans in zeer beperkte mate, te mobiliseren. Maar er is wel iets anders, en dat is waar het rapport *'Nieuwe wegen, vaste waarden'* op wijst: er ligt over de Nederlandse politiek een grauwsluier. En dat, die Nederlandse variant, veroorzaakt hier vooral politiek disengagement, abstinentie, niet zelden ook frustratie. De oud-PvdA-voorman Wim Meijer onderstreept in zijn bijdrage aan het vriendenboek bij het afscheid van Vonhoff, commissaris der koningin in

Groningen, de noodzaak voor de grotere Nederlandse politieke partijen om echte toekomstgerichte oriëntaties te formuleren, inhoudelijke antwoorden te geven op de fundamentele veranderingen die zich in samenleving en cultuur voordoen. De Nederlandse politiek is een 'care takers'-politiek geworden, een op de winkel passen, een afwezigheid van over de millenniumwende heen reikende visies, zoals zo duidelijk werd in de Den Uyl-lezing van onze minister-president. Een beetje meer markt of minder, een beetje meer overheid of minder. Daarom is waarschijnlijk ook het rapport van het Strategisch Beraad buiten en ook binnen het CDA met zoveel enthousiasme ontvangen. Niet dat het een allesomvattend antwoord geeft, maar het

probeert een doorkijk te geven naar de kansen en de paradoxen van onze samenleving op termijn van vijftien tot twintig jaar. Daarom ook prijst Wim Meijer het feit dat het CDA de 'bevrijding van de last van de macht' heeft aangegrepen om tot een inhoudelijke herpositionering te komen. Men zou gaan blozen bij de kwalificaties die uit deze en andere onverdachte hoek zijn gekomen. Maar men kan het ook anders zeggen: wat de Nederlandse burgers echt willen is 'dat politiek weer meer wordt dan achtergrondmuziek bij de economie'. Als het besef in de samenleving breed en diep groeit, dat we midden in zeer ingrijpende veranderingenprocessen zitten van de globalisering en de technologisering tot onge-

kende culturele omslagen, dan vragen de mensen de leiding van staat en maatschappij oriëntaties, perspectieven. Politieke partijen die slechts een legitimatie zijn om op de winkel te blijven

**De vertaalslag van
het rapport 'Nieuwe
wegen, vaste
waarden' naar een
inhoudelijk
ambitieuw en
duidelijke
oriënteringen
gevend verkiezings-
programma is
komend seizoen
buitengewoon
belangrijk.**

passen, zullen als beweging – misschien niet als leverancier van kandidaten – atrofiëren. En daarom is de vertaalslag van het rapport 'Nieuwe wegen, vaste waarden' naar een inhoudelijk ambitieus en duidelijke oriënteringen gevend verkiezingsprogramma buitengewoon belangrijk. Werken aan dat programma, is het eerste project waar het CDA dit seizoen voor staat. Het gaat in wezen om die drieslag: het Program van Uitgangspunten van 1993, enthousiast en op het hoogtepunt in het bestaan van het CDA gemeengoed geworden; dan het

rapport van het Strategisch Beraad van het afgelopen seizoen en nu een verkiezingsprogramma, dat de eeuwende overschrijdt.

Ten tweede: het publieke debat

Terecht heeft de partij die zo ongelooflijk veel aandacht heeft besteed aan de discussie over de oriënteringen van 'Nieuwe wegen, vaste waarden', aan de formulering van zo'n grensverleggend programma wel de voorwaarde verbonden van een andere procedure, namelijk van interne consultatie en dialoog. Maar er is nog een andere vraag naar dialoog gekomen. Tientallen organisaties en bewegingen, vele individuele personen, wetenschappers, onderne-

mers, vakbonds- en boerenbondsbesturen, maar ook cultuuranalytici hebben in reactie op het rapport voortzetting van het gesprek en verdieping ervan gevraagd. Niet zelden gaat het om mensen die geen traditionele binding met de christen-democratie hebben. In het komend seizoen moeten de analyses en voorstellen van 'Nieuwe wegen, vaste waarden' overal in het land ter discussie worden gesteld, met name op die plaatsen en in die kringen waar de debatten over de toekomst van onze samenleving, cultuur en beschaving het meest intensief gevoerd worden. Wij denken aan de universitaire wereld en aan de vele platforms van publieke discussie die de laatste jaren zijn opgekomen.

Dat is het tweede project waar wij in dit beslissende seizoen voor staan, namelijk de voortzetting en verdieping van dat gesprek over politieke vernieuwing, in wezen over de relatie politiek-cultuur. Dat geeft ons de kans, om zoals in eerdere periscopen dit jaar ('Wij staan er niet alleen voor') is bepleit om de drie constituerende elementen van de christen-democratie een nieuwe relevantie te geven over de wisseling van de eeuw heen.⁸ De antithese, de sociale kwestie en de emancipatie zijn geen trouvailles van de jaren negentig van de vorige eeuw. Een kritische, maar wel creatieve instelling ten opzichte van samenleving en cultuur, een zich verantwoordelijk weten voor zwakkeren en kwetsbaren in die samenleving, ook al zijn het geen kiezers, en het legitiem opkomen voor de specifieke belangen van de eigen achterban: die drie ingrediënten vragen telkens opnieuw herijking om hun relevantie te behouden, maar ze zijn dan ook in hun combinatie en in hun versprekendheid uitmuntende instrumenten voor echte politieke vernieuwing.

De antithese, dat is, ook met verwijzing naar het zomernummer 1996 van Christen Democratische Verkenningen – het Gezinsnummer –, niet afwijzing en veroordeling van en de vlucht uit de postmoderne cultuur, maar oog krijgen voor de paradoxen ervan, voor de kansen en de bedreigingen. Voor wat betreft de politieke actie kan dat vertaald worden in drie noties: de toekomstgerichtheid in die cultuur, de pluriformiteit en waardenoverdracht, de cohesie en de integriteit van de samenleving.

Toekomstgerichtheid

Ook wie de enorme kansen op zelfverwerkelijking van de hedendaagse samenleving hoog waardeert, kan de ogen niet sluiten voor de concentratie van die cultuur op het hier en nu, het denken in een cirkel terwijl zeker vanuit joods-christelijk perspectief wij ons op een punt in een lijn bevinden, staan in een geschiedenis 'van geslacht tot geslacht', van generatie tot generatie waar wij verbonden zijn met vorige en komende mensen en hun tijden. Dat heeft indringende immateriële en materiële componenten. Dat is ruimte en aandacht geven in de microsfeer voor een volgende generatie en bezigheid en zorg voor een vorige: toerusting en zorg dus. Maar ook als gemeenschap investeren in die toekomst, voorwaarden scheppen voor de economische vernieuwing van ondernemingen, voor de infrastructuur die onze welvaart kan doen overleven, voor onderwijssystemen die een volgende generatie in staat stellen mee te komen in het tijdperk van de globalisering.

Pluriformiteit en waardenoverdracht

De legitieme verantwoordelijkheid, juist over de vraag of en hoe de over de eeuwen heen bepalende en scheppende

waarden van onze cultuur en civilisatie kunnen worden overgedragen aan een volgende generatie en gecommuniceerd worden. Het zal zich in onze dagen vooral vertalen in een actieve bescherming van die echte vrijheid, waar een commercieel cultuurpatroon de neiging heeft dominant te worden en het niet-commerciële te marginaliseren en te verdringen. Dat is niet de afwijzing van het commerciële, maar de markering, de zo broodnodige markering, van het domein van het niet-commerciële en het is de versterking van die instituten, school, media – die vanuit een andere inspiratiebron dan de commerciële, materialistische of hedonistische opereren. Het is geen kwestie van nieuwe domperij of zedenmeesterij, maar van het juiste evenwicht.

De integriteit van de samenleving

Wellicht het belangrijkste punt. Hoe gaan we om met het niet te ontkennen fenomeen dat automatismen in cultuur en samenleving bezig zijn mensen uit te sluiten, tweedeling veroorzaken, de samenleving als geheel laten desintegreren. Ook dat is geen zwartkijkerij. Het gaat niet om eenzijdigheden. De mobiliserende werking van een moderne samenleving maakt het juist mogelijk dat we gaan investeren in de toekomst, terwijl in zoveel andere samenlevingen alleen de dag van vandaag telt om te overleven; het commerciële kan juist bijdragen tot het rekruteren van bronnen om het niet-commerciële mogelijk te maken, en zo kunnen menselijke gemeenschappen de krachten mobiliseren om vroeger ongedachte integraties van niet-homogene elementen te bewerkstelligen. Maar ook hier valt niet te ontkennen dat het wegvallen van een basisconsensus over een aantal waarden, daarnaast multiculturalisering en

vooral de zeer ongelijk makende mate van zelfredzaamheid van mensen – economisch, sociaal of mentaal –, tot inhumane desintegratie en verval van cohesie kan leiden. En dan gaat het niet om kleeftandhandgeveerij aan elkaar, om het oogcontact-communautarisme, maar het gaat om iets anders: het gaat om het versterken van de instituten die integreren, conflicten overbruggen, de samenleving bij elkaar houden. Het gaat om een perspectief voor de stadswijk en de dorpskern, voor de kwaliteit van de menselijke habitat, voor de ontplooiing binnen gezinsverband, voor een veilige straat en voor een uitnodigend stadscentrum. Het gaat om behoud van de vitaliteit van die instellingen van recreatieve aard tot zorgverbanden, verenigingen die de concurrentie met de televisiestoel aandurven. Het gaat ook om de erkenning van de Rijnlandse onderneming, het bedrijf waarin de *'stake holders'* een evenwichtige plaats naast de *'share holders'* hebben. Het gaat om een visie waarin arbeid en kapitaal niet tegenover elkaar staan en waarin de maatschappij uit meer bestaat dan markt, individu en overheid als concurrenten.

De sociale kwestie: dat blijft op de alereerste plaats de kloep op de deur van de meer dan één miljard armen wereldwijd. Geen kiezers, evenmin als honderd jaar geleden het stedelijk proletariaat of de machteloze Groningse landarbeiders zich tot de christendemocratie aangetrokken voelden, maar voor wie wij er toch waren. Maar het gaat ook om de nieuwe armen in de eigen samenleving, want armoede is ook een relatief begrip: gezinnen van mensen die hun eigen inkomen niet met werk kunnen verdienen; families die niet door de uitsluiting heen kunnen

breken, al in de tweede of derde generatie; jongeren die, soms met een hoge opleiding, geen kans en zelfs geen perspectief op participatie hebben. Maar het gaat ook om een nieuw soort armen: mensen die niet mee kunnen, mentaal of fysiek, zich ten diepste onveilig voelen, die vereenzaamd zijn, geabandonneerd soms in verzorgings-tehuizen of in een langdurig terminaal proces. Erkenning van de persistentie van de sociale kwestie, van het bestaan van oude en nieuwe armen. Maar dat is niet de ogen sluiten voor de veranderingsprocessen daarbinnen. Zoals meer dan één miljard mensen internationaal zelfredzaam zijn geworden in deze generatie, zo is ook binnenslands het begrip armoede aan herijking toe en zijn soms beschermingsconstructies uit vroegere tijden juist oorzaak van voortdoring van de armoede en niet een instrument tot opheffing ervan. Om nog één keer naar Wim Meijer te verwijzen: de Duitse vakbeweging heeft in de afgelopen jaren systematisch gekozen voor versterking van de positie van degenen die binnen zijn, in het arbeidsproces staan, participeren, maar dikwijls ten koste van degenen die buiten dat proces zijn geraakt of nog niet binnen zijn gekomen. Het is goed om de Duitse vakbeweging te stellen tegenover krachten binnen de eigen vakbeweging, maar echo's, van een verstand begrip van de sociale kwestie worden ook in Nederland gehoord, ook binnen het CDA. Om de OESO te citeren: banen scheppen is ook sociaal.

Daarnaast heeft de sociale kwestie ook een heel andere dimensie gekregen. Dan gaat het niet meer om zwakken en uitgesloten. Maar om hét zwakke, hét kwetsbare, op de eerste plaats de Schepping. Zorg voor schepping, mi-

lieu en natuur is een integrerend onderdeel geworden deze bekommernis.

En dan is er de emancipatie. Is daar nog sprake van of is die voltooid, en kan de christen-democratie nog wel aangeven – postverzuiling – van wie zij is en voor wie zij is. Als de Nijmeegse godsdienst-socioloog Peters gelijk heeft en het niet de secularisering zozeer is die tot de terugval van de christen-democratie heeft geleid, maar het weggelopen van zoveel mensen met christelijke en zelfs kerkelijke bindingen, voor wier belangen staat dan eigenlijk die christen-democratie? Hoe krijgt de christen-democratie het weer voor elkaar dat een zeer groot gedeelte van de burgers, voor wie in het persoonlijk leven het christendom betekenis heeft, zich herkent in die beweging; hoe krijgt zij het voor elkaar dat een groot gedeelte van de burgers die vinden dat de dragende waarden van het christendom in onze samenleving een publieke functie dienen te houden, zich tot ons wenden en hoe krijgen wij het klaar om die nieuwe groepen aan te trekken van mensen die niet uit de christelijke traditie komen, maar die wel zien dat de zorg omtrent de humane kwaliteit van onze samenleving of het opkomen van de dragende instituties daarvan brede politieke ondersteuning verdienen.

Het tweede project in dit seizoen zal zijn de voortzetting en de verdieping van de discussies en de gesprekken en de studies over dit soort onderwerpen. Het CDA, ook het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA (WI), moeten daartoe meer nog dan voorheen het publieke debat zoeken, naar de – academische en andere – plaatsen en brandhaarden van dat debat toegaan, daar aanwezig zijn.

Ten derde: De cartografie van ons electoraat

Terug naar de waarde van het verkiezingsprogramma. Wat hadden Chirac en Gingrich ook weer gemeen? Dat zij de vertolkers waren van zorgen, gevoelens, belangen van hun achterban, die gevoelens soms versterkten en dan daarin de kiezers gelijk gaven. Geen pleidooi om hun keuzen en hun populisme te volgen. Maar wel de vraag naar die intermediaire functie van een politieke partij. De tijd van vooral preken, vooral communiceren van boven naar de kiezer toe is voorbij. Natuurlijk is communiceren niet alleen luisteren, maar ook confronteren en voorstellen doen. Maar voor zo'n dialoog moet je weten wie je kiezers zijn. We zeiden: van wie is het CDA? Dat er geen verzuiling meer is of nauwelijks en dat de segmenten van ons electoraat wisselen, wil niet zeggen dat er geen vaste of aanspreekbare achterban meer is. Terugkeer van de christen-democratie zal op de eerste plaats gericht moeten zijn op kiezers die trouw zijn gebleven, op die kiezers die vorige keer niet zijn gaan stemmen, omdat ze het niet konden verkrijgen op een andere partij dan die van hun traditie te stemmen en ook op die kiezers die soms met verdriet wel die stap zetten, maar voor wie al dan niet door vertekening, die partij onherkenbaar was geworden.

Het derde project dat in dit politieke seizoen momentum moet krijgen is het initiatief van het WI en de partij samen om die aanspreekbare groepen in beeld te brengen. Het feit dat die achterban niet meer te tekenen valt in termen van geloofsovertuigingen, leden van beroepsorganisaties, beroepscategorieën, leeftijdscohorten wil nog niet zeggen dat er niet een consistente groep is.

Iedere reclameman kent deze definitieproblematiek. Het zou wel eens zo kunnen zijn dat de christen-democratie het moet hebben van mensen die voor een bepaalde leefstijl kiezen meer dan dat ze te tekenen zijn in de klassieke segmenteringen. En dan gaat het, naast de waarde die men hecht aan christendom en christelijke cultuur, ook om zaken als degelijkheid, verantwoordelijkheid willen nemen, sparen, een eigen huis willen hebben. Maar het gaat ook om mensen die terzelfder tijd hechten aan een hoge kwaliteit van onderwijs, aan menswaardige zorg voor iedereen, mensen die niet willen dat in Nederland armoede zichtbaar wordt en die ook willen dat er voor de vluchtende medemens internationaal, indien nodig, bij ons plaats is. Maar die niet kunnen begrijpen dat die toegelaten asielzoeker dan jaarlijks naar dat land van herkomst op vakantie gaat. Die niet kunnen hebben dat gemeenschapstaken niet vervuld en aangeboden werk niet verricht wordt, ondanks honderdduizenden werklozen. Burgers die zich zorgen maken over de verloedering van de steden en de in hun ogen dikwijls onbegrijpelijke selectiviteit en traagheid bij de criminaliteitsbestrijding op het platteland. Ouders die het niet begrijpen dat een overheid kennelijk niet in staat is om drugsdealers uit de buurt van de scholen van hun kinderen te houden. Mensen ook, die behoorlijk voor de dag willen komen, in een omgeving die zij kennen en die hen kent, die hechten aan sociale contacten en verbanden zonder de prijs van sociale controle te willen betalen. Europeanisering en zelfs mondialisering zijn eerder uitdagingen dan bedreigingen, maar ze moeten niet gaan ten koste van de vertrouwde eigenheid en identiteit. Onze kiezers en potentiële kiezers

schamen zich, ja zeker, over de leiders van hun volk als die in bulderen uitbarsten op een moment dat de christen-democratische voorman het woord 'gezin' in de mond neemt. Een leefstijl meer dan een scherp te definiëren sociale categorie. Dat electoraat is misschien niet uitbundig vertegenwoordigd in de achterstandswijken van de grote steden en nog minder binnen de grachtengordel. In de grote 'talkshows' en in de media komt deze 'silent minority' minder aan bod, maar onderzoekers zeggen, dat het hier zeker om een derde tot een kleine helft van het

electoraat gaat, een groep die zit te wachten op die andere politiek, op die vernieuwing en terzelfder tijd op die bescherming van wat waardevol gebleken is. Moeilijkere benoembaarheid van de groep wil niets zeggen over de geringere aanspreekbaarheid, over die nieuwe herkenbaarheid voorbij de traditionele categorieën. Een herkenbaarheid die ook verplicht tot dialoog, communicatie en informatie.

Is dit dan alles?

Hoeft het CDA dan geen alerte oppositie meer te voeren, geen aansprekende kandidaten naar voren te schuiven, geen professionele campagnes voor te bereiden? Zeker wel, en het is goed te constateren dat de tevredenheid waarmee het afgelopen politieke seizoen werd afgesloten ook niet geheel voor rekening van dat Strategisch Beraad kwam. Er waren ook andere en belangrijke factoren, zoals de toonzetting van Heerma bij de Algemene Politieke Beschouwingen die het publieke debat

maanden beïnvloedde, er was de succesvolle parering van de stoot onder de gordel in het IRT-proces, er was zeker ook een belangrijk stuk herstel van vertrouwen tussen de landelijke partijleiding en de achterban. Er werden voorwaarden geschapen waardoor, met verwijzing naar de opmerking over het electoraat, provinciale afdelingen van de beweging aan herkenbaarheid, aan eigenheid kunnen winnen en dus meer 'van' die zich steeds meer in zijn eigen omgeving thuis voelende kiezer en lid kunnen zijn.

**Vanuit de
oppositiebancn is
er voor de christen-
democratie geen
andere keus dan
eenhcid tot stand te
brengen tussen
inhoud, kwaliteit,
herkenbaarheid.**

Een veelheid van factoren en inspanningen. De consequentie van wat hierboven gesteld is, is iets wat de competentie van het Wetenschappelijk Instituut voor het CDA ver te buiten gaat. Maar het betekent wel dat als ingezet werd op de inhoud, een politieke partij de plicht heeft die inhoud te vertalen in daarvoor staande mensen als symbolen. De CDU is eind jaren zeventig teruggekomen niet vanwege de populariteit van één man, maar vanwege het feit dat ze kon overbrengen dat de thema's – een beperkt aantal thema's – waarvoor ze stond, breed gedragen werden en een verwoording vonden, een personificering in een telkens daarvoor staande kandidaat. Een partij van de inhoud zet ook in op een presentatie waarbij zeker aan de top van de lijst, de verschillende facetten van die inhoud, de selectie van de thema's telkens weerspiegeld wordt in woordvoering en kandidaatstelling. Vanuit de oppositiebancn is er voor de christen-democratie geen andere keus

dan die eenheid tot stand te brengen tussen inhoud, kwaliteit, herkenbaarheid. Dat is een inzet, dat is een project – het vierde –, dat ver uitstijgt boven het kunstmatig, planmatig en soms gedegeneerd nieuws scheppen omtrent die ene topkandidaat.

Mr. J.J.A.M. van Gennip

Noot

- * J.J.A.M. van Gennip, 'Wij staan er niet alleen voor', *Christen Democratische Verkenningen*, nr. 3/96, 152-159, nr. 4/96, 207-212, nr. 5/96 254-260.

Rectificatie

In *CDV* nr. 7/8/96 is bij het artikel 'Investeren in menselijk en sociaal kapitaal' van dr. A. Habisch een deel van de literatuurlijst weggelaten. Dit deel staat hieronder afgedrukt:

Coleman Edward C. (1958), 'Human Capital in the Creation of Human Capital', *American Journal of Sociology* 94 (Suppl.), 95-120.

Folbre, Nancy (1994), *Who pays for the kids? Gender and the structures of constraint*, London-New York.

Fukuyama, Francis (1995), *Trust The social Virtues and The Creation of Prosperity*, New York.

Habish, André (1995), *Familienorientierte Unternehmensstrategie. Perspektiven eines zukunftsorientierten Programms*, München und Mering.

Höftner, Josef (1962), *Christliche Gesellschaftslehre*, Kevelaer.

Lesthaeghe, Ron/ Moors, Guy (1995), 'Living Arrangements, Socio-economic Position and Values among Young Adults: A pattern description for Bel-

gium, France, the Netherlands, and West-Germany 1990', *Population and Family in the low countries 1994. Selected Current Issues. II*. Van den Berkel/ F. Deven (Ed.), The Hague.

Peters, Elizabeth (1995), 'An Economic Approach to the Study of Child Well-Being'. Gary Becker on Altruism and Household Production, *Journal of family Issues* 16/5, 578-608.

Putnam, Robert D. (1993), *Making Democracy Work. Civic Traditions in Modern Italy*, Princeton.

Schultz, Theodore W. (1961), 'Investment in Human Capital', *American Economic Review* 51, 1-17.

Willis, Robert J. (1987), 'What Have We Learned from the Economics of the Family', *American Economic Review* 51PP. 77, 68-81.

Wilson, James Q. (1993), 'Culture Incentives and the Underclass', *Values and Public Policy*. Ed. Henry J. Aaron/ Thomas Mann/ Timothy Taylor, New York.